

תהילים משנור ת"ס

מזמור ק"ז בתהילים, הפותח את החלק החמישי של הספר לפי חלוקת המסורה, הוא מזמור גאולה הנאמר ע"י עדות המזרח בפסח, ותוקן ע"י הרבנות הראשית בראשותם של הרב הרצוג והרב עוזיאל להיאמר בפתיחת תפילות ליל יום העצמאות. מסגרת המזמור מורכבת משלושה פסוקי מבוא (א-ג) ומשני פסוקי חתימה (מב-מג). גוף המזמור כולל שני חלקים מרכזיים. חלק א' (ד-לב) מתאר סדרה של ארבע צרות, תשועות גאולות והודיות. חלק ב' (לג - מא) מתאר את כוחו של ה' להפוך מציאויות. כל אחד מהחלקים כולל ארבעה בתים כפי שניתן לראות בתרשים המצורף.

חלק א' - צרות, תשועות גאולות והודיות

1. עיינו בגמ' בברכות נד ע"ב:

אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות - יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים, ויצא. יורדי הים מנלן - דכתיב: יורדי הים באניות וגו' המה ראו מעשי ה', ואומר: ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות, ואומר: יחוגו וינועו כשכור, ואומר: ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקתיהם יוציאם, ואומר: יקם סערה לדממה, ואומר: וישמחו כי ישתקו, ואומר: יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם. הולכי מדברות מנלן - דכתיב: תעו במדבר בשימון דרך עיר מושב לא מצאו ויצעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה, יודו לה' חסדו. מי שחלה ונתרפא - דכתיב: אולים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אכל תתעב נפשם וגו', ויצעקו אל ה' בצר להם וגו', ישלח דברו וירפאם וגו', יודו לה' חסדו. מי שהיה חבוש בבית האסורין, מנלן? - דכתיב: ישבי חשך וצלמות וגו', כי המרו אמרי אל וגו', ואומר: ויכנע בעמל לבם וגו', ואומר: ויצעקו אל ה' בצר להם, ואומר: יוציאם מחשך וצלמות וגו', ואומר: יודו לה' חסדו.

א. כיצד קביעה זו מחלקת את חלקו הראשון של המזמור לארבעה חלקים.

ב. עיינו במזמור ומצאו את הסימוכין לחלוקה.

ג. עמדו על הצרות ועל העונשים/אסונות שבאים בעקבותיהם ובססו את הטענה על פיה ארבעת הצרות המופיעות במזמור מקיפות את כל סוגי הצרות.

2. כפי שניתן לראות בתרשים, לארבעת הבתים יש מבנה זהה. עיון נוסף בצרה ובקריאה לה' מחדד את ההבדלים ביניהם.

א. מה המשותף להולכי מדבריות (בית א') ויורדי הים (בית ד')? בדקו את סוג הצרה, את שלביה, ממה היא נבעה ומה היא צורת הקריאה לה'.

ב. מה המשותף לאסירים (בית ב') ולחולים (בית ג')? בדקו את סוג הצרה, את שלביה, ממה היא נבעה ומה היא צורת הקריאה לה'.

ג. מהי משמעות החלוקה?

3. עיון בפס' האחרון בכל בית מעלה חלוקה נוספת בין הבתים.

א. על בסיס עיון בפס' ט, טז, כב, ולב עמדו על השונות שבין סיבה להודיה, ובין אופן ההודיה.

ב. ממה לדעתכם נובע ההבדל ומה משמעותו?

4. מי הם גאולי ה' (פס' ב) שעליהם המזמור מדבר? האם מדובר על גאולה לאומית או על גאולה פרטית?
 א. עיינו במזמור ק"ו ועמדו על הקשרים בין המזמורים.
 ב. עיינו בסופו של מזמור ק"ו לאיזה כיוון של תשובה מטה ההקשר בין המזמורים את הכף?

5. כפי שטוען פרופ' עסיס, המזמור מתייחס לתקופת שיבת ציון ומשתמש במטבעות לשון של ישעיהו הנביא.
 א. עיינו בטבלא המצורפת ועמדו על חלק מקשרים והזיקות שבין המזמור לבין תיאוריו של ישעיהו.

תהילים ק"ז	ישעיהו
(ב) יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר. (ג) ומארכות קבצם...	ס"ב (יב) וקראו להם עם הקדש גאולי ה' וקרא דרושה עיר לא נעזבה.
(ג) ומארכות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים.	מ"ג (ה) ... ממזרח אביא זרעה וממערב אקבצך. (ו) אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ; מ"ט (יב) הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים.
(ד) תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו.	מ"ג (יט) ... אף אשים במדבר דרך בישימון נהרות; ט"ז (ח) ... תעו מדבר שלחותיה נטשו עברו ים.
(ז) ויזריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב.	מ"ב (טז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם...
(ט) כי השביע נפש שקקה ונפש רעבה מלא טוב.	כ"ט (ח) והיה כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקוי וריקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקוי והנה עיף ונפשו שוקקה...
(י) ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל. (יד) יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק.	ט' (א) העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם. מ"ב (ז) לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך.

ב. עיינו ביזאל ד' ובישעיהו ס"ו ומצאו תימוכין לכך שבגלות בית ראשון היו יהודים שנדדו מעבר לים ובתקופת שיבת ציון היה עליהם לשוב משם.

חלק ב' - כוחו של ה' להפוך מצטאות

6. חלקו השני של המזמור דומה לפרקים בספרות החכמה, ומתוארים בו מהפכים שה' עושה בעולם.
 א. כמה מהפכים מוזכרים בפסוקים לג-מא. הבחינו בין מהפכים מרע לטוב ומטוב לרע.
 ב. האם ניתן למצוא סדר בהופעתם?
 ג. למהפכים המתוארים בחלק השני יש קשר לבתים בחלק הראשון. עמדו על הקשרים הלשוניים והתוכניים שבין הבית הראשון למהפך הראשון, הבית השני למהפך הרביעי, הבית השלישי למהפך הרביעי והבית הרביעי למהפך השלישי.
 ד. מהו לדעתכם היחס בין שני חלקי המזמור? מדוע בעל המזמור מצרף לתיאור הצרות, התשועות וההודיות שבבית הראשון את הבית השני המבטא את כוחו של ה'?

הרחבה: הרב יואל בן נון מתוך "שאלות ויציאות"

בפתיחת מזמור ק"ז מתייחס המשורר ל"גאולי ה' אשר גאלם מיד צר", ומייד מפרש את הגאולה אליה הוא מתכוון: "מאמצות קבצם" - קיבוץ גלויות המוני. בכל ימי עם ישראל ובכל תולדות העולם, מעולם לא היה קיבוץ גלויות המוני במימדים עליהם מדבר המזמור. ממצרים ומבבל יצאו בני ישראל בקבוצה אחת ובכיוון אחד, ולא מארבע כנפות הארץ, או באניות דרך ים. רק בקיבוץ הגלויות האחרון, זה של התנועה הציונית, התגשמה הגאולה האמורה במזמור בכל עוצמתה: קיבוץ גלויות מארבע כנפות הארץ, בנתיבי המדבר, במטוסים ובאוניות בדרך הים.

מרכזו של המזמור מתאר ארבעה סוגים שונים של "גאולי ה' אשר גאלם מיד צר": 'התועים במדבר', 'ישבי חשך וצלמות', 'ויגיעו עד שערי מות' ו'יורדי הים באוניות'. מסתבה שהמזמור מבקש לתאר באופן זה את ההולכים בדרך הגאולים: את אותם מאות אלפים שהתקבצו מארצות העולם - מתימן, מאתיופיה ומאירופה - ועלו לארץ בדרכי המדבר, בשיירות אוויריות ובאוניות המעפילים. אלו הם "גאולי ה'", שצריכים עתה להודות.

מקום מיוחד במזמור תופס סיפורים של אלו שלא הלכו בדרך הגאולים ונותרו בגלות. קשה לומר זאת: הגרון חנוק, הלב ממאן, אך אין מנוס. משורר התהילים, שכתב פרקים אלו, ודאי ראה בחזונו מחנות מוות נוראים, "חשך וצלמוות" ו"שערי מוות". אלו התקיימו בדמות מחנות המוות של הארורים הנאצים ימ"ש ושל הקומוניסטים ימ"ש - מחנות השמדה וגולאגים מלאים בהמוני אדם שלאסונם לא הלכו בדרך קיבוץ הגלויות. מראות אלו, שהתממשו לנגד עינינו בצורה כה מזעזעת, צפו ועלו למול עיניו של המשורר כאשר כתב "ישבי חשך וצלמות, אסרי עני וברזל... כל אוכל תתעב נפשם, ויגיעו עד שערי מוות". המשורר התהילים לא תיאר את כל אלה שאבדו, שהושמדו ושנרצחו. הוא תיאר רק את הניצולים. אולי לא יכול היה, אולי לא רצה, ואולי גם אופק החזון הנבואי שבמזמור יש לו גבול, והמשורר לא יכול היה לחזות שואה שכזאת: "אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים, אינו שורה אלא במשקל" (ויקרא-רבה ט"ו, ב).

תיאור הגאולים העולים לארץ ישראל בדרך הים תופס מקום כפול במזמור ונפרש על פסוקים רבים, כדי ללמד על החשיבות המיוחדת של ההצלה בדרך זו. קיבוץ גלויות בדרך הים לא התרחש מעולם, והוא ייחודי לגאולה המתוארת במזמור - באמצעות אוניות המעפילים, המלאות בניצולי המחנות ובאודים מוצלים מאש, שעלו לארץ למרות כל הקשיים.

הצרה האחרונה המצפה לגאולים השבים אל מולדתם מתוארת בסיום המזמור באופן כללי: "וימעטו וישיחו (=הושפלו) מעץ (שלטון) רעה ויגון". בניגוד לצרות הקודמות, משורר התהילים אינו מתאר את ההצלה מצרה זו, אלא רק מזכיר את הגאולה מהצרות הקודמות. כנגד אובדן הדרך של המנהיגים, מתאר המזמור את תגובתם של יחידי סגולה, היודעים להודות לה' על חסדו: "יראו ישרים וישמחו... ויתבוננו חסדי ה'".

לא קל להתבונן בחסדי ה'. אפילו משה רבינו, גדול הנביאים, שאל "למה זה שלחתי" וביקש "הרגני נא הרג" כשראה משברים בתהליך הגאולה שנשלח להוביל. מזמור קיבוץ הגלויות - גם הוא מזמור קשה ומיוסר. אין בו גאולה של פחות מ-24 שעות, בדומה לתפיסת הגאולה המודרנית של תנועת חב"ד, אלא גאולה דומה ליציאת מצרים, שנמשכה 480 שנה עד בניין בית המקדש. בה' באייר תש"ח התקיים חזונו של משורר המזמור: בפעם הראשונה מאז ומעולם יכלה אונייה להיכנס, באופן חוקי ורשמי, לנמל חיפה, עם פליטי שואה ויהודים נרדפים מהעולם כולו. זהו חזון הגאולה של מזמור ק"ז, וזוהי פתיחתה של תפילת ערב העצמאות של המדינה היהודית המתחדשת בארץ ישראל. יהי רצון שנהיה ראויים לשיר את שירת הגאולה, שירת ישרים, ולדעת להתבונן חסדי ה'!

א הדו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.
 ב יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד-צָר.
 ג ומאֲרצות קִבְּצָם ממִזְרַח וממִּמְעַרְב מִצְפּוֹן ומִיָּם

חלק א'

	בית א	בית ב	בית ג	בית ד
ארה	ד תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דְּרָךְ עִיר מוֹשֵׁב לֹא מִצָּאן. ה רַעֲבִים גַּם-צָמְאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַשֶּׂף.	י יִשְׁבִּי חֶשֶׁן וְצַלְמוֹת אֲסִירֵי עֵינַי וּבְרָזַל. יא כִּי-הִמְרוּ אֹמְרֵי-א-ל וַעֲצַת עֲלִיוֹן נָאֲצוּ. יב וַיִּכְנַע בְּעַמְל לִבָּם כָּשְׁלוּ וְאִין עֲזָר.	יז אֲוִלִים מִדְּרָךְ פִּשְׁעָם וּמַעֲלֹמְתֵיהֶם יִתְעַנּוּ. יח כָּל-אֹכֵל תִּתְעַב נַפְשָׁם וַיִּגְיֵעוּ עַד-שַׁעֲרֵי מוֹת.	כג יֹרְדֵי הַיָּם בְּאֲנִיּוֹת עֹשֵׂי מַלְאכָה בְּמֵיִם רַבִּים. כד הִמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי ה' וַנִּפְלְאוּתָיו בְּמִצּוֹלָה. כה וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סֶעֱרָה וַתְּרוֹמֵם גְּלִיוֹ. כו יַעֲלוּ שָׁמַיִם יִרְדּוּ תְהוֹמוֹת נַפְשָׁם בְּרָעָה תִתְמוּגַג. כז יִחוּגוּ וַיִּנּוּעוּ כִּשְׂכוֹר וְכָל-חֲכֻמָּתָם תִּתְבַּלַּע.
אעקא	ו וַיִּצְעֲקוּ אֶל-ה' בְּצַר לָהֶם מִמִּצְקוֹתֵיהֶם יִצִּילֵם.	יג וַיִּצְעֲקוּ אֶל-ה' בְּצַר לָהֶם מִמִּצְקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם.	יט וַיִּצְעֲקוּ אֶל-ה' בְּצַר לָהֶם מִמִּצְקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם.	כח וַיִּצְעֲקוּ אֶל-ה' בְּצַר לָהֶם וּמִמִּצְקוֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם.
תשועה	ז וַיִּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יִשְׁרָאֵל לָלַכְתָּ אֶל-עִיר מוֹשֵׁב.	יד יוֹצִיאֵם מִחֶשֶׁן וְצַלְמוֹת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יִנְתַּק.	כ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וַיִּרְפָּאֵם וַיִּמְלֹט מִשְׁחִיתוֹתָם.	כט יָקֻם סֶעֱרָה לְדָמָה וַיַּחֲשׂוּ גְלִיהֶם. ל וַיִּשְׁמַחוּ כִי-יִשְׁתַּקּוּ וַיִּנְחַם אֶל-מַחֲזוֹ חַפְצָם.
חוראה	ח יָדוּ לַה' חֶסֶדּוֹ וּנְפִלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם.	טו יָדוּ לַה' חֶסֶדּוֹ וּנְפִלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם.	כא יָדוּ לַה' חֶסֶדּוֹ וּנְפִלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם.	לא יָדוּ לַה' חֶסֶדּוֹ וּנְפִלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם.
טכס	ט כִּי-הִשְׁבִּיעַ נֶפֶשׁ שְׁקָקָה וַנִּפְשׁ רַעֲבָה מִלֵּא-טוֹב.	טז כִּי-שִׁבַּר דַּלְתוֹת נַחֲשָׁת וּגְרִיחֵי בְרָזָל גִּדְעוּ.	כב וַיִּזְבַּח זִבְחֵי תוֹדָה וַיִּסְפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה	לב וַיְרוּמְמוּהוּ בְּקֹהֶל-עַם וּבְמוֹשֵׁב זְקֵנִים יִהְלִלוּהוּ.

חלק ב'

מהפך ד	מהפך ג	מהפך ב	מהפך א
מא וַיִּשְׁגַּב אֶבְיֹון מַעוֹנֵי וַיִּשֶׁם כְּצֵאן מִשְׁפּוֹחוֹת.	מ שִׁפְךָ בּוֹ, עַל-נְדִיבִים; וַיִּתְעַם, בְּתַהוֹ לֹא-דְרָךְ.	לו וַיּוֹשֵׁב שָׁם רַעֲבִים וַיִּכּוֹנְנוּ עִיר מוֹשֵׁב. לז וַיִּזְרְעוּ שְׂדוֹת וַיִּטְעוּ כִרְמִים וַיַּעֲשׂוּ פְרִי תְבוּאָה. לח וַיִּבְרְכֵם וַיִּרְבוּ מֵאֵד וּבָהֶמְתֶּם לֹא יַמְעִיט. לט וַיִּמְעֲטוּ וַיִּשְׁחוּ מַעֲצָר רָעָה וַיִּגּוֹן.	לג יִשֶׁם נְהוֹרוֹת לְמִדְבָּר וּמִצְאֵי מַיִם לְצִמְאוֹן. לד אַרְצָה פְּרִי לְמַלְחָה מִרְעַת יוֹשְׁבֵי בָהּ. לה יִשֶׁם מִדְבָּר לְאֶגֶם-מַיִם וְאַרְצָה צִיָּה לְמִצְאֵי מַיִם.

מב יָרְאוּ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמַחוּ וַיִּתְבּוֹנְנוּ חֶסֶדִּי ה'.
 מג מִי-חָקֵם וַיִּשְׁמַר-אֱלֹהֵי וַיִּתְבּוֹנְנוּ חֶסֶדִּי ה'.